

Кавказ және Орталық Азия: Сыртқы күйзелістерден зардап шекті

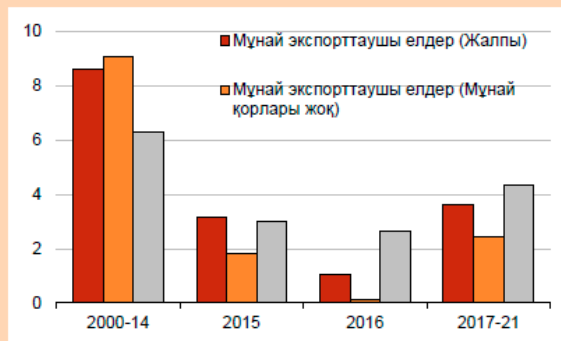
Шикізат бағасының көп мөлшерде және тұрақты төмендеуі, Ресей экономикасының бәсеңдеуінен болған кең ауқымды сыртқы әсерлер және Қытай экономикасының баяулауы мен теңгерімін өзгертуі салдарынан, Кавказ және Орталық Азия (КОА) аймағындағы экономикалық даму екі онжылдыққа артқа шегінді. Фискалдық және сыртқы төлемдік теңгерімдер нашарлап, қаржыландыру шығындары көтерілді. Валюталық әлсіреу мен фискалдық ынталандыру осы салдарларды жұмсартуға көмектескен болса да, кей жағдайлардағы саяси белгісіздіктен де күшейген инфляция мен қаржы секторының осалдықтары өсті. Осы күрделі жағдайларда макроэкономикалық саясат шеңбері мен қаржы секторын қадағалауды күшейтудің рөлі тұрақтылықты сақтау үшін маңызды. Фискалдық саясат жақын мерзімді келешекте экономикалық белсенділікті қолдау және орта мерзімді келешекте борыш тұрақтылығын қамтамасыз ету арасындағы буферлік және қол жетімді қаржыландыру мөлшеріне байланысты тепе-теңдікті табуы қажет. Құрылымдық реформаларды жандандыру - орта мерзімді экономикалық келешектер мен бәсекеге қабілеттілікті арттырып, сондай-ақ жұмыс орындарын құру арқылы реттеуді жеңілдетеді.

Экономиканың күрт құлдырауы

Сыртқы орта 2015 жылдың қазан айынан бастап онсыз да күрделі қалыптан әрі қарай нашарлауын жалғастырды. Мұнай бағасы 2016 жылы бір барреліне шамамен \$35 болуы болжанып отыр, бұл 2015 жылдың орташа бағасынан \$16 төмен. Ресейдің экономикасы сауда, ақша аударымдарын, сондай-ақ аймақтағы инвестицияларды қысқарту арқылы биыл шамамен 1¼ пайызға төмендеуі күтілуде. Және Қытайдың баяулауы одан әрі сыртқы сұраныс пен тауар бағасын төмендетуі мүмкін.

Осы сыртқы күйзелістердің нәтижесінде, КОА аймағында өсім 2016 жылы 1,2 пайызға дейін төмендейді - екі онжылдық артқа қарай - және 2017 жылы ғана біртіндеп қалпына келуі жоспарланып отыр (1-сурет). Сақталып қалуы мүмкін ауыртпалықтармен бірге, орта мерзімді болжам едәуір әлсіреген, яғни 2000-14 жылдарға қарағанда 8,3 пайызға төмен, 2017-21 жылдары орташа өсім 3,7 пайызға болжанып отыр.

1-сурет
Өсімнің әлсіреген келешектері
(Нақты ЖІӨ, пайыздық өзгеріс)

Ақпарат көздері: Ұлттық органдар; ХВҚ қызметкерлерінің есептік көрсеткіштері.

Мұнай экспорттаушылардың өсімі 2015 жылғы 3,2 пайыздан осы жылы 1,1 пайызға әлсіреуі болжануда, себебі мұнай өндіру және қоғамдық инвестициялар азайды, бастапқы сұраныс төмендеді - бір жағынан, әлсіреген сенімді - және жоғарылаған айырбастау бағамы мен қаржы саясатының белгісіздігін көрсетеді.

Мұнай импорттаушы елдерде, өсім 2015 жылдан 3 пайызға төмен, 2,6 пайыз деңгейінде

болжанып отыр. Төмен бәсекелестік пен валютаның құнсыздануынан, отандық жанармай бағасы (2014 жылдан бері тек 20 пайызға) аз ғана төмендегеннен, төмен мұнай бағасының экономикалық белсенділікке деген оң әсері шектелген. Тұтынудың кез келген ұлғаюы ішінара Ресейден ақша аударымдары төмендеуімен өтелді (ақша аударымдары 2015 жылы ЖІӨ-нің 9 және 32 пайыз арасында ауытқып тұратын Армения, Қырғызстан және Тәжікстанда маңызды табыс көзі). Ресейге қысқартылған экспорт пен Ресейден тікелей инвестициялардың әлсіреуі, төмендеген негізгі шикізаттық емес (мыс, алюминий, мақта) экспорттық тауар бағалары және сұраныстары (негізінен Қытайдан) болжамға әсер етеді.

Төмендеу жағына төнген тәуекелдер

Болжам негізі жергілікті банк жүйесі сияқты, сыртқы ортаның одан әрі нашарлауынан тәуекелге апарады. Мұнай бағасының одан әрі әлсіреуі тікелей экспорттаушыларға және Ресей экономикасына деген өз әсері арқылы мұнай импорттаушыларға, Ресей рублінің құнына және сауда және ақша аударымдары арқылы артықшылықтарға әсер етеді. Төмен мұнай бағасы, орта мерзімді өсу келешектеріне жетекшілік жасайтын мұнай экспорттаушы мемлекеттерде көмірсутектерге арналған инвестицияларды қысқартуы мүмкін. Қытайдағы терең баяулау сыртқы сұранысты тікелей, осы аймақ Қытайға экспорт үлесін 2005 жылдан бастап жалпы экспортының шамамен 10 пайыздық тармағын арттыруды көрген және тікелей емес, басқа да тауар бағалары және инвестор сенімі арқылы қысқарта алады.

Ішкі тәуекелдер негізінен банктердің әлсіздігінен әрі қарай валюталық құнсыздануға апарады. Капитал қорлары соңғы макроэкономикалық талықсытпалардың әсеріне сіңуге көмектесті. Жоғары дәлсіздік пен қадағалауы әлсіз елдерде, экономикалық

жағдайлардың нашарлауы жалғасса, қаржылық тұрақтылық тәуекелдері іске асырылуы мүмкін.

Қысым астындағы валюта

Барлық елдер 2014 жылдан бастап өздерінің ұлттық валюталарын реттеген болатын, 2016 жылдың ақпан айының мағлұматы бойынша олардың бесеуі кем дегенде 30 пайызға түзеткен. Бұл сыртқы күйзелістердің салдарын жұмсарту және шетел валюта қорларын шектеуге көмектесті; қамту аймағы шамамен 1½ ай импорттан болып табылатын Тәжікстаннан басқа, барлық елдердегі қорлар 3 айлық импорттан жоғары қалған. Грузия, Қырғызстан және, жақында ғана, Қазақстан айтарлықтай айырбас бағамының икемділігіне мүмкіндік берді. Ал өзгелері өздерінің ұлттық валюталарын мықты бақылауды таңдаған. Әзірбайжан 2015 жылы айтарлықтай құнсызданудан кейін тар жолағын сақтап қалды. Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан терең араласып әкімшілік бақылауды жүзеге асырды. Армениядағы айырбас бағамы мерзімді араласу нәтижесінде тұрақты болып қалды.

2015 жылғы валюталық түзетуге қарамастан, нақты тиімді айырбас бағамдары Армения, Түрікменстан және Өзбекстанда жоғары бағаланды. Әкімшілік бақылауы бар елдердегі (әсіресе Өзбекстанда) нарықтық жайылудың өсуімен қатар сыртқы айырбас табыстарының төмендеуі нәтижесінде валюталар қысым астында қалды.

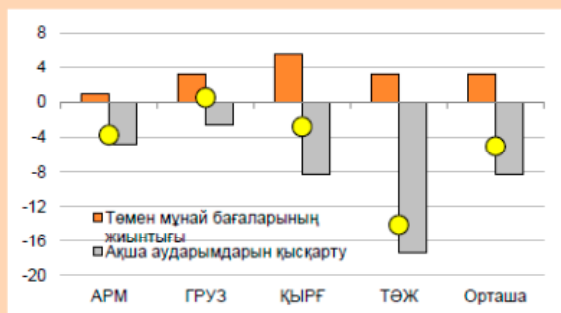
Сыртқы теңгерімдерді реттеу

Сыртқы сальдо сыртқы күйзелістерге және валютаның құнсыздануына қарай реттеледі. Негізінен, ЖІӨ-нің 15 пайыздық импорттың қысқаруынан ішінара өзгерісі ғана бар, осындай экспорттық түсімдерінің күрт құлдырауы нәтижесінде, мұнай экспорттаушы мемлекеттерде аралас ағымдағы операциялар шотының тапшылығы өткен жылғы 2,7

пайыздан биылғы жылы ЖІӨ-нің 4 пайызына дейін кеңеюі болжануда. Мұнай импорттаушы елдерде, ағымдағы операциялар шотының тапшылығы осы жылы ЖІӨ-нің өте жоғары 9,6 пайыз деңгейінде қалады деп негізделген. Төмен ақша аударымдары және экспорт (шикізаттық емес тауарларды қоса алғанда) мұнай импорты вексельдерді және шикізаттық емес импорттың қысқаруының, ішкі экономикалық іс-әрекетінің және валюталық құнсызданудың әлсіреуі салдарынан орнын толықтырады (2-сурет). Аймақ бойынша валюта ең көп құнсызданған жерлерде импорт қысымы ірі болды.

2-сурет

КОА мұнай импорттаушы елдері: Мұнай бағасының арзандауынан ақша аударымдары есептерінің пайдаларындағы бәсеңдеулер

Ақпарат көздері: ХВҚ қызметкерлерінің есептік көрсеткіштері.

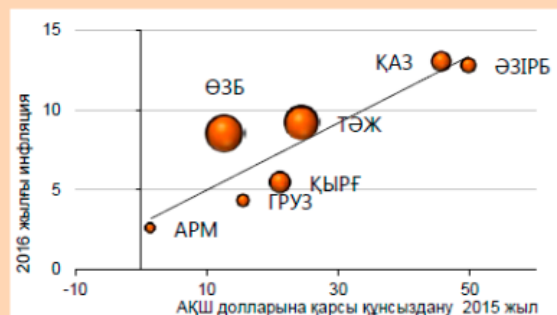
Күштірек саяси негіздер қажет

Қаржы саясаты валютаның құнсыздануынан инфляциялық қысымның күшеюі нәтижесінде қиындауы мүмкін, бұл әсіресе инфляция тарихи жоғары болған елдерге (3-сурет) қатысты. Әзірбайжан мен Қазақстандағы айтарлықтай құнсыздануынан кейін, инфляция соңғы 15 жылдан астам мерзімде алғаш рет екі есеге жетті. Валютаның құнсыздануы аз болған мұнай импорттаушы елдерде төмен жанармай мен азық-түлік бағалары, әлсіз ішкі сұраныспен қатар, инфляциялық қысымды тежеуге көмектесті. Армения мен

Қырғызстанда орташа инфляция 2016 жылы төмендейтіні жоспарланып отыр.

3-сурет

Валютаның құнсыздануы және болжалды инфляция (Пайыз)

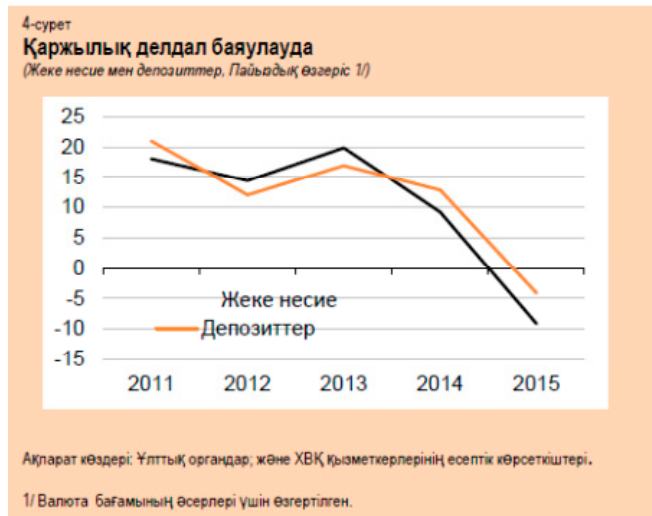
Ақпарат көздері: Ұлттық органдар; және ХВҚ қызметкерлерінің есептік көрсеткіштері. Ескертпе: Маркер мөлшері 2000-13 жылдардағы орташа инфляцияны көрсетеді.

Өңірдегі барлық орталық банктерінің өздерінің саясатының негізгі мақсаты ретінде бағалардың тұрақтылығы болғандықтан, бұл орта айырбас бағамы және қаржы саясатының шеңберін жаңғырту маңыздылығын көрсетеді. Атаулы тірек ретінде айырбас бағамын ауыстыру үшін тиімді пайыздық мөлшерлеме құралы қажет. Осы мақсатта, орталық банктерге тәуелсіздігін және институттық әлеуетін арттыру, ашықтығы мен есептілігін арттыру, сондай-ақ саяси іс-шаралар байланысын нығайту маңызды болып табылады.

Қаржы секторының тәуекелдері жоғарылады

Жоғары долларланған банк теңгерімдері алдыңғы дағдарыстардан үмітсіз несиелердің толықтырылған қарқынымен әлсіреуін жалғастыруда. Депозиттік долларландыруды көбейту тарапынан қиындатылған шетел валюта табысының түсімі және капиталдық құлдырауды баяулатуы салдарынан өтімділік төмендеуде. Шектелген қарыз алушылардың төлем қабілеттілігінің өсу қарқыны және әлсіз валюталар нәтижесінде төмендеуіне байланысты несие тәуекелдері өрлеу үстінде. Экономикалық іс-әрекеттің әлсіреуімен, жеке

секторлық несиенің жұмсаруы жалғасады (4-сурет). Банк табыстылығының да одан әрі төмендеуі болжануда. Бірқатар елдерде (Әзірбайжан, Қазақстан) бірігуге және/немесе жабуға жетелеген шығынға апаратын және толық капиталданбаған банктер саны көбейді.

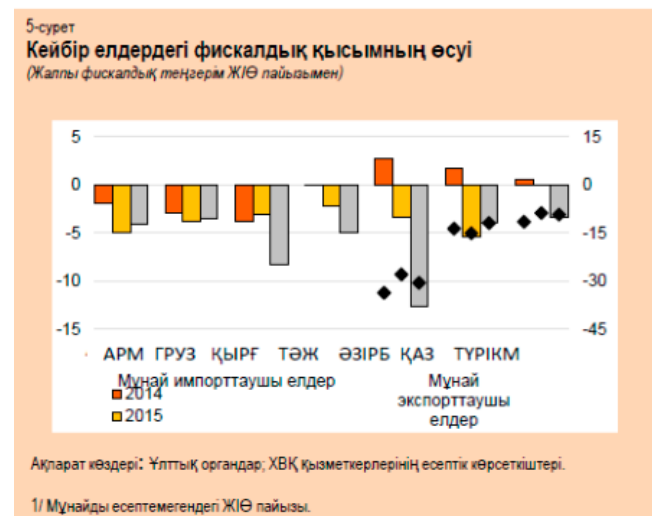

Мемлекеттің билік органдары жауап ретінде кейбір шаралар қабылдады, бірақ қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдерді азайтуға көп нәрсе қажет. Кейбір елдер капиталдың жеткіліктілігі және таза ашық позиция талаптарын өзгертті және шетел валютасындағы депозиттер бойынша қажетті қорларын көбейтті. Дағдарыс басқару саясаттары мен макропруденциалдық және қадағалауды нығайту сияқты, тұрақты қысымдық тексерулер мен өтімділік тәуекелдерін күшейтілген мониторинг арқылы қаржылық бақылауды арттыру маңызды болып табылады. Шараларды қабылдаудан бас тартпау керек.

Өсімді қолдау кезінде фискалдық тұрақтылықты қамтамасыз ету

Талықсытпа әсерлерін жұмсарту үшін, КОА елдерінің бірнешеуі экономикалық белсенділіктерін қолдаған өткен жылы бюджет тапшылығын кеңейтуге мүмкіндік берген. Биыл күйзелістердің жалғасуымен, буферлердің төмендеуімен және

қаржыландыру шығындарының жиектенуімен, кейбір елдер өз фискалдық орындарын және/немесе мемлекеттік инвестициялардың жоғары деңгейін ұтымды етіп, фискалдық тұрақтылықты қамтамасыз етуді бастады. Басқа елдер өсімнің кеңеюін қолдау мақсатымен өздерінің қаржы тапшылығын жалғастыруда (5-сурет). Мұнай экспорттаушы мемлекеттерде 2016 фискалдық тапшылық ЖІӨ-нің 1,7 пайыздық тармағынан 4,9 пайызға дейін кеңеюі күтілуде, ал мұнай импорттаушы елдерде, ол ЖІӨ-нің 4,9 пайызына дейін жеткізілуі жоспарланған, бұл 2015 жылғыдан 1,4 пайызға жоғары.

Мұнай бағасы төмен қалып, ал борыштың көтерілуі болжанып тұрған мемлекеттер (әсіресе Қырғызстан мен Тәжікстан) циклдік жағдайлар мүмкіндік берген кезде бірден фискалдық шоғырландыруды бастау қажет.

Үлкенірек фискалдық қорлары бар елдер шоғырландырудың баяу қарқынын таңдай алады. Фискалдық шоғырлану, атаулы әлеуметтік шығындарды қорғау кезінде, орта мерзімді өсу келешектеріне зиян келтіретін шығындар кесімдерінен аулақ болу керек. Салық базасын кеңейту мен табыс көздерін әртараптандыру қоғамдық сектор тауар шарттарының күйзелістеріне кері әсерін төмендетуге көмектеседі. Кейбір елдер, жүзеге асқан жағдайда, өте қажетті табыстың артуына

алып келетін жекешелендіру жоспарларын жариялады.

Жеке сектордың өсуін дамыту

Соңғы сыртқы күйзелістер аймақтың айтарлықтай өсу әлеуетін ашуды ақша аударымдарына тәуелділікті азайту есебінен және тауарларды әртараптандыру арқылы көбейтті.

Өмір сүру стандарттары, жан басына шаққандағы ЖІӨ-мен өлшенген, негізінен тауар экспорты мен ақша аударымдарының күрт түсімдерінің арқасында соңғы 12 жылда екі есе артты. Қазіргі кезде, шикізат тауарлары бағасының және ақша аударымдарының төмендеуі нәтижесінде, өмір сүру стандарттарының қайтадан екі есе көбеюі үшін 25 жыл қажет. Құрылымдық реформалар қабылданбаған және жеделдетілген болмаса, аймақ дамып келе жатқан өзге экономикалардан артта болады.

Дүниежүзілік экономикалық форумның 2015-16 жылғы *Ғаламдық бәсекеге қабілеттілік туралы есебінде* Қазақстан мен барлық КОА мұнай импорттаушы елдер өткен жылы іскерлік бәсекеге қабілеттілігін арттыру саласында бірқатар жетістіктерге қол жеткізгенін көрсетеді. Дегенмен, жарқын нарықтық экономикаларға ықпал ету және экономикалық келешекті арттыру, іскерлік ортаны одан әрі жақсарту, білім сапасын арттыру, басқаруды күшейту және қаржыландыруға қолжетімділікті жоғарылату үшін елдерге батыл қадамдар жасау қажет. Бұл бақыланатын экономикалық ортада сенімді жоғарылата отырып, жеке кәсіпкерлікті нығайтады және қажетті жұмыс орындарын құрып, кедейлік мәселесін жеңілдетеді.

КОА аймағы: Таңдаулы экономикалық көрсеткіштер, 2000–17*(ЖІӨ пайызы, басқалай көрсетілмеген жағдайда)*

	Орташа 2000–12	2013	2014	2015	Болжалды көрсеткіштер	
					2016	2017
КОА						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	8.7	6.6	5.3	3.1	1.2	2.5
Ағымдағы шот теңгерімі	1.4	1.9	2.0	-3.4	-4.7	-3.0
Жалпы фискалдық теңгерім	2.8	2.8	1.4	-3.2	-4.9	-3.3
Инфляция, жыл сайынғы (жылдық өсім)	9.4	6.1	5.9	6.2	10.6	8.5
КОА мұнай және газ экспорттаушы елдері						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	9.0	6.8	5.4	3.2	1.1	2.4
Ағымдағы шот теңгерімі	2.8	2.9	3.4	-2.7	-4.0	-2.2
Жалпы фискалдық теңгерім	3.6	3.4	1.9	-3.2	-4.9	-3.2
Инфляция, жыл сайынғы (жылдық өсім)	9.6	6.4	6.1	6.3	11.2	8.8
КОА мұнай және газ импорттаушы елдер						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	6.5	5.6	4.6	3.0	2.6	3.5
Ағымдағы шот теңгерімі	-8.3	-7.2	-10.5	-9.6	-9.6	-8.7
Жалпы фискалдық теңгерім	-3.2	-2.4	-2.2	-3.5	-4.9	-3.7
Инфляция, жыл сайынғы (жылдық өсім)	7.7	3.6	4.6	4.8	5.2	5.7

Ақпарат көздері: Ұлттық органдар; және ХВҚ қызметкерлерінің есептеулері мен болжалды көрсеткіштері.

КОА мұнай және газ экспорттаушы елдері: Әзірбайжан, Қазақстан, Түрікменстан, Өзбекстан.

КОА мұнай және газ импорттаушы елдері: Армения, Грузия, Қырғызстан және Тәжікстан.